

А. В. Левенець

*к.ю.н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Конституційний Суд України (далі – КСУ) є єдиним органом конституційної юрисдикції і, виконуючи функції забезпечення верховенства Конституції на всій території України, займає особливе місце в системі вищих органів державної влади. КСУ складається з 18 суддів, які призначаються/обираються до нього за квотним принципом: 6 від Президента України, 6 від Верховної Ради України та 6 від З’їзду суддів України. Квотний принцип та конкурсні засади призначення суддів до КСУ мають за мету забезпечити відсутність політизованості та високий професіоналізм цього органу. Проте останнім часом, а саме з жовтня 2020 року фактично КСУ став причиною конституційної кризи в Україні, а також своїм рішенням щодо скасування відповідальності за неправдиве декларування та позбавлення НАЗК можливості функціонування спричинив значні ризики для всієї антикорупційної

системі в державі. В контексті цієї проблеми вкотре постало питання: а судді хто? Яким чином відбувається формування та діяльність такого впливового за своїм статусом та повноваженнями органу, який неодноразово дозволяв собі фактично змінювати конституційний лад в державі, приймати неоднозначні рішення як в правовому, так і в політичному сенсі? При всій важливості функцій, які покладені на орган конституційної юрисдикції, він продовжує залишатись одним з органів державної влади, найголовнішим запобіжником діяльності якого, направленим перш за все на упередження перевищення своїх повноважень або ж на пряме порушення закону, є інститут відповідальності. Саме на цьому елементі конституційно-правового статусу судді КСУ зосередимо свою увагу.

Перш за все слід погодитись з дослідником О. М. Овчаренко, що «в західних демократіях добропорядність суддів та їх служіння громадянському суспільству є усталеною політичною традицією. Саме тому не розробляються спеціальні процедури притягнення таких суддів до юридичної відповідальності, а прецеденти звільнення їх з посад є поодинокими» [1, с.194]. Забігаючи наперед, слід відзначити, що в Україні також відсутній на сьогодні механізм притягнення до відповідальності судді КСУ. Мало того, відповідно до ч.4 ст.149 Конституції України: «суддю Конституційного Суду України не може бути притягнуто до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку» [2, ст.149]. Враховуючи, що всі рішення КСУ приймаються колегіальним шляхом, в процесі спільного голосування, питання притягнення до особистої відповідальності окремого судді за рішення, правовий характер яких є досить сумнівним, викликає значні питання. При цьому слід зазначити, що відповідно до ст.149¹ Конституції України, однією з підстав звільнення судді КСУ з посади є: «вчинення ним істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді Суду або виявило його невідповідність займаній посаді» [2, ст.149¹]. Логічно було б представити, що ця конституційна норма мала б знайти свою деталізацію в профільному законі про Конституційний суд, оскільки терміни «істотний дисциплінарний проступок» та «систематичне нехтування своїми обов'язками» явно мають суб'єктивний характер та потребують правової визначеності. Особливо важливим це питання є

в тому контексті, що за весь період існування КСУ окремі «неприйнятні» судді неодноразово піддавались сумнівним процедурам звільнення через так зване «порушення присяги» – такої ж неоднозначної з правової точки зору підстави для звільнення без чітких меж її застосування. Після масштабної конституційно-судової реформи 2016 року ця підстава для звільнення була скасована, натомість встановлено «істотний дисциплінарний проступок» та «систематичне нехтування своїми обов'язками».

Однак проблемність процедури притягнення до конституційно-правової відповідальності судді КСУ полягає не стільки в нечітких законодавчих формулюваннях, скільки в суб'єкті, який уповноважений її здійснювати. Відповідно до ч. 2 ст.21 закону України «Про Конституційний Суд України», «рішення про звільнення з посади судді Конституційного Суду Суд ухвалює щонайменше двома третинами від його конституційного складу» [3, ст.21]. І тут абсолютно погоджуємось з позицією експертів Центру політико-правових реформ, які вважають, що такою зміною суб'єкту притягнення до відповідальності судді КСУ «створено ґрунт для проявів «корпоративної солідарності» й «кругової поруки», коли Конституційний Суд не стане звільняти «своїх» суддів навіть за очевидного порушення ними закону. Єдині мислими запобіжники цьому – детальне врегулювання порядку та підстав звільнення суддів» [4], яке, як ми вже зазначали, не відбулось.

Проте слід зазначити, що попри всі прогалини та нечіткість процедури звільнення судді КСУ як санкції індивідуального характеру, в діючому конституційному праві абсолютно відсутній інститут конституційно-правової відповідальності КСУ як єдиного колегіального органу. Як нами вже було зазначено вище, суддя КСУ не несе відповідальності за голосування у КСУ. Отже, у випадку виникнення сумнівів в законності та конституційності самих актів КСУ на сьогодні фактично відсутні будь-які можливості для притягнення до відповідальності чи накладенні санкцій конституційного характеру на весь склад КСУ. Про істотність цієї законодавчої прогалини відзначав ще до проведення судової реформи Р. І. Мельник. Так, розглядаючи спроби ВРУ звільнити суддів КСУ, які брали участь у прийнятті ганебного рішення 2010 року (яким фактично допомогли тодішньому президенту В. Ф. Януковичу узурпувати державну владу), дослідник доходить висновку: «притягнення суддів КСУ до дисциплінарної

відповідальності, на наш погляд, суперечить одній з головних ознак конституційно-правової відповідальності, яка може бути застосована лише до суб'єктів конституційно-правових відносин. Зрозуміло, що суддя КСУ є суб'єктом таких відносин **виключно в складі судової колегії** (вид. автором), а тому не може бути суб'єктом конституційно-правової відповідальності» [5, с.201]. Погоджуємось з пропозицією автора, яку він озвучує далі: «ураховуючи особливий конституційно-правовий статус Конституційного Суду України, варто розробити та запровадити на законодавчому рівні механізм конституційно-правової відповідальності КСУ, який має передбачати підстави та порядок скасування антиконституційних актів КСУ та/або дострокового припинення повноважень судової колегії КСУ» [5, с.201].

Роблячи висновок щодо ситуації, яка склалась навколо КСУ в нашій державі, можна сказати, що єдиним цивілізованим виходом з цієї кризи може стати запровадження дієвого та прозорого механізму відповідальності як окремих суддів, так і всього складу Суду як одного з найважливіших суб'єктів конституційно-правових відносин. Недовга, проте насичена історія функціонування КСУ в Україні не один раз демонструвала необхідність посилення інституціональної незалежності органу конституційної юрисдикції, без якої неможливе виконання функцій арбітра між різними гілками влади та вирішення складних політико-правових проблем. Проте, так само чітко зрозуміло, що принцип незалежності Суду та окремих суддів КСУ не може дорівнювати принципу вседозволеності та безвідповідальності, який ми можемо спостерігати останнім часом.

Список використаної літератури

1. Овчаренко О. М. До питання про відповідальність суддів Конституційного Суду України. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки»*. Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 1). С. 194-202.
2. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року з наст. змінами. URL: Конституція України | від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (rada.gov.ua) (дата звернення: 28.03.2021).
3. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 року. URL: Про Конституційний Суд Укр... | від 13.07.2017 № 2136-VIII (rada.gov.ua) (дата звернення: 28.03.2021).
4. Конституційний Суд України: проблеми забезпечення незалежності. Центр політико-правових реформ: Аналітичний звіт, червень 2017 р. URL:

2017-06-25-DRI-BP-CCU_indpn-Almost_final-UA.pdf (rpr.org.ua) (дата звернення: 28.03.2021).

5. Мельник Р. І. Відповідальність суддів Конституційного Суду України за прийняття завідомо неправосудного акта: постановка проблеми в аспекті *de lege ferenda*. Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 250-річчю трактату Чезаре Беккарія (м. Одеса, 13 черв. 2014 р.). МОН України, НУ ОЮА, ПРЦ НАПрН України, Одес. відділ. ГО «Всеукр. асоц. кримін. права». Одеса: Юрид. л-ра, 2014. С. 196-202. URL: <http://hdl.handle.net/11300/1467> (дата звернення: 28.03.2021).